

займалась набором і вишколом новобранців. Протягом 4-6 тижнів юнаки опановували зброю, навчалися влучно стріляти, бойовим вправам. При Коші діяли бібліотека, стрілецький хор і оркестр під керівництвом композитора М. Гайворонського, а також Пресова квартира.

З метою підвищити боєздатність українських солдатів було утворено Вишкіл УСС. Під керівництвом М. Тарнавського старшини навчального підрозділу домагалися високої індивідуальної підготовки стрільців та вишколу десятків і чет. Він налічував від 300 до 3000 стрільців, а за роки війни через нього пройшли понад 10 тисяч січовиків. Вишколом командували авторитетні старшини – Гриць Коссак, Мирон Тарнавський, Франц Кікаль, Кость Слюсарчук. До нього приїздили спадкоємець цісарського престолу Карл, а також митрополит Андрей Шептицький, який 28 жовтня 1917 р. освятив прапор УСС. Він був створений стрілецьким художником І. Іванцем: із синього шовку та золотими літерами “УСС” на малиновому полі, а з другого боку – герби Галичини та Києва [1].

Українські січові стрільці стали справжньою легендою, символом нескореності нації у найтяжчі часи. Протягом чотирьох років світової війни, наче молоді орлята, вилітали стрілецькі сотні зі своїх гнізд на поле бою. УСС існували немов той легендарний фенікс, що згорає і заодно відроджується до нового життя. А після війни вояки легіону УСС стали ядром збройних сил ЗУНР – Української Галицької Армії. Силою Українського Січового Стрілецтва була свідомість, що воно є заборолом волі народу, кошом майбутньої Української армії, зародком національних збройних сил. Це було не просто військове формування, а органічне поєднання інтелектуальної еліти та звитязного лицарства.

Джерела та література

1. Лазарович М., Лазарович Н. Українські Січові Стрільці у фронтових умовах другої половини 1914 – початку 1915 року. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/5566/1/%D0%9B%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%9C..pdf>
2. Матейко Р., Мельничук Б. Шляхами стрілецької слави: Українські Січові Стрільці в контексті визвольних змагань українського народу. Тернопіль, 1995. 72 с.
3. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво: Визвольна ідея і збройний чин. Львів, 1995. 357 с.

УДК 327.5:341.3(470+477)

Гумен Ю., канд. іст. наук., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЦЕРКОВНИЙ АСПЕКТ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВОЄН. ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. *Дане дослідження є спробою історичного аналізу впливу церкви як суспільного інституту на генезу суспільно – політичних процесів що відбувалися впродовж десяти століть на території України. Показано яку роль відіграло духовенство під впливом історичних обставин. Обґрунтовано вплив церковного аспекту на формування політичних режимів в середньовіччі та в новому часі. Виявлено історичні закономірності становлення та розвитку української ідентичності під впливом зовнішніх та внутрішніх релігійних чинників. Виявлено розбіжність церковної організації та формування моделей державного управління. Здійснено аналіз православних доктрин.*

Ключові слова: митрополія, цезарепанізм, теократія, братства, іслам, православ'я, козацтво, духовенство.

Humen Yu., Ph.D., Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

CHURCH'S ASPECT OF RUSSIAN-UKRAINIAN WARS. HISTORICAL ANALYSIS

Abstract. *This study attempts a historical analysis of the impact of the church as a societal institution on the genesis of socio-political processes that occurred over ten centuries in the territory of Ukraine. It demonstrates the role played by the clergy under the influence of historical circumstances. The influence of the church aspect on the formation of political regimes in medieval and modern times is substantiated. Historical regularities in the formation and development of Ukrainian identity under the influence of external and internal religious factors are revealed. Discrepancies between church organization and the formation of models of state governance are identified. An analysis of Orthodox doctrines is conducted.*

Keywords: *metropolity, caesaropapism, theocracy, brotherhoods, Islam, Orthodoxy, Cossacks, clergy.*

Повномасштабне вторгнення військ російської федерації в Україну в лютому 2024 року та понад дворічний мужній опір українського народу перетворився у наймасштабніший військово-політичний конфлікт в сучасній історії людства. Протистояння українців і росіян триває вже майже тисячу років і є найтривалішим конфліктом в Східній Європі, що розпочався в період етнонаціонального формування цих народів. Цей конфлікт має цивілізаційний характер і виходить далеко за межі регіонального протистояння. Сторони протиборства мають екзистенціальні завдання. Для однієї сторони, це спосіб виживання та розвитку – підкорення та знищення сусідніх народів за для нагромадження територій та посилення пануючої верхівки, для іншої – збереження самобутності та власної культури. В основі російського цивілізаційного світосприйняття - імперський тоталітаризм, людиноненавистництво та терор. Українська світоглядна традиція сформована на гуманізмі, демократії та духовності. Така ціннісна прірва і зумовила екзистенційний конфлікт. Систему цінностей екзистенціальних конфліктів формує духовний чинник, забезпечується таким суспільним інститутом, як церква. Російсько – українське протистояння бере свій початок в середньовіччі, де церква відігравала провідну роль в суспільстві. Отже, як відомо, християнство утвердилось в найбільшій країні Європи – Київській Русі наприкінці X століття (Літописи вказують на 988 рік) у візантійській традиції та в якості реформи державного управління. Князь Володимир разом з церковною реформою прагнув поширити та централізувати свою владу, як це було в середньовічних європейських країнах. Це з одного боку, а з іншого, можливість об'єднання союзів племен навколо одного політичного, релігійного та культурного центру – Києва. Після смерті князя Володимира, результатом невдалої реформи престолонаслідування, стала боротьба його нащадків за утвердження в Києві. Це тривало аж до монголо – татарського нашествия на Русь в 1240 року. Головним «призом» цього феодалного протистояння ставав контроль над Київською Митрополією, бо за візантійською традицією – церковна влада перебувала під впливом світської. Вже згодом, в XIX столітті, німецький вчений І. Гергенретер, назве цю модель – цезаропапізмом [1].

В XII столітті боротьба за контроль над Київською митрополією загострилася. Крім Чернігівського та Галицького – волинського князів в боротьбу втрутився очільник владимириро – суздальського князівства князь Юрій Долгорукий. Його трирічне князювання в Києві, як і життя закінчилося повстанням киян 1157 року [2]. Невдала спроба закріплення в Києві владимириро – суздальських князів «увімкнула» процес російсько- українського протистояння, котре триває і до сьогодні. Син Долгорукого – Андрій, продовжуючи «справу» батька, врахував його помилки та сформував нову концепцію – якщо Київську митрополію важко захопити і втримати, то її можна просто вкрасти. Так, 1169 році війська князя, якого, згодом російська православна церква назве Боголюбським захопили, пограбували та зруйнували центр руського православ'я – Київ. Наступним кроком, стало проголошення єпископа Владимирського єпископа митрополитом. Проте авантюра Боголюбського завершилася поразкою – у 1170 році новгородський князь, майбутній засновник Галицько – Волинського князівства Роман Мстиславович на чолі об'єданого війська розбиває загарбників під Новгородом А в 1173 році

галицькі та волинські війська остаточно «поховали» амбіції Боголюбського у битві під Вишгородом завершивши другу і останню київську авантюру [3].

Князь Юрій Долгорукий та його нащадки з захопленням Києва та контролем над Київською митрополією прагнули утвердити тоталітарні тенденції державного управління та використати церкву як механізм їх реалізації. Кияни, та мешканці інших міст давньоруської держави не сприймали деспотичність князівської влади та чинили загарбникам супротив. Тому в тогочасній середньовічній традиції більшості удільних князівств Київської Русі домінували демократичні тенденції державного устрою. А Новгородське та Галицьке князівства були по суті першими середньовічними республіками. Так, у 1204 році Папа римський Інокентій III пропонував, вже згадуваному, князю Роману Мстиславовичу королівську корону та титул Короля Русі [4]. Князь відмовився, адже тогочасна західноєвропейська теократія не відповідала запитам тодішнього давньоруського суспільства.

Тринадцяте століття стало визначальним в історії Київської Русі не лише фактичним початком російсько – українського протистояння. В 1240 році розпочалося монголо – татарське вторгнення, що по суті поховало Київську Русь. Першими колаборантами, що відкрито із задоволенням пішли не співпрацю з загарбниками пішли володимиро- суздальські князі. Перше, на що вони пішли – остаточно захоплення Київської Митрополії . Після монголо-татарської навали та спустошення військом хана Батия Києва, новий митрополит Кирило II на тривалий час покинув свою кафедру в Києві та перебував у м. Володимирі. Його наступник - митрополит Максим (1283–1305 рр.) переніс свою резиденцію з Києва до Володимира (1299 р.) Митрополити Петро (1308–26рр.) та Феогност (1328–53рр.) за сприяння великого князя московського Івана Калити – остаточно осіли в москві (1325 р.) [5].

На відміну від володимиро- суздальців інші удільні князівства намагалися чинити супротив агресорам. Так, у 1253 р. князь Данило Романович прийняв в м. Дорогочині королівську корону з рук легата папи римського Інокентія IV. [6]. Сподіваючись на допомогу в боротьбі з монголо-татарами. І не безпідставно, адже папи римські, були не лише володарями середньої, по європейських мірках держави, а й мали механізм безальтернативного впливу на володарів усіх європейських країн через теократію. Вперше цей термін використав, ще давньоримський історик Йосиф Флавій, ще в I столітті нашої ери. Передбачає ототожнення світської і духовної влад, регламентацію функціонування держави та її інституцій, усього суспільного життя панівною релігією та її інституціям [7]. В той час, папа римський мав «право відлучити будь – кого від церкви», що для володаря європейської держави втратити владу і статус. Скористатися «короною» Данило не встиг. Папа не поспішав в проведенні хрестового походу проти іновірців, а 1264 помирає перший король Русі. Його нащадки розчарувалися в західній допомозі і повернулися до візантійського вектору – у 1303–47 рр. та 1371–1401 рр. функціонувала Галицька митрополія [8].

На першу половину XIV століття Галицько – Волинське князівство розчиняється в королівстві Польським та у Великому князівстві Литовському (ВКЛ). До складу ВКЛ увійшли території більшості давньоруських князівств з метою консолідації боротьби проти монголо-татар . З 1398 року ВКЛ стала називатися Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське [9].

Литовські князі виступили заміною Рюриковичам у процесі об'єднання руських князівств. Вони діяли за принципом «нового не вводимо, старого не міняємо», активно переймали руську культуру: право («Руська правда»), мову, православ'я, активно уклали шлюби із руською знаттю[10]. Велике князівство Литовське стало однією з найбільших держав Європи. Це був союз багатьох земель, влада в яких була в руках місцевої шляхти під верховенством великого князя. Наявний у такому приєднанні елемент загарбання історики іноді мінімізують антиординським спрямуванням литовської політики та її традиціоналізм. На церковному соборі вдалося відновити Київську митрополію, в 1415р. та обрати митрополитом Григорія (Цамблака), юрисдикція якого поширювалася на єпархії в межах ВКЛ та союзного Польського

королівства [11]. Впродовж XV—XVI століть ВКЛ розбудовувалось на основі територіально-федеративного принципу, а низка тогочасних «земель» користувалася власним правом. У цей же час землі Литви стали об'єктом претензій з боку великого князівства московського, володарі якого заявляли права на давньоруську територіальну спадщину, посилаючись на генеалогічний зв'язок із давніми київськими князями — Рюриковичами. Ідеологічне протистояння переросло в серію виснажливих війн. З другої половини XV століття у становищі ВКЛ відбуваються значні зміни: послаблення Золотої Орди, посилюється московсько-литовський конфлікт, в результаті Чернігівщина Стародубщина та Новгород-Сіверщина були захоплені московським князівством. У 1514 року війська Костянтина Острозького у битві під Оршею розбили армію Василя III і зупинили на деякий час загарбання москвою руських земель [12]. Це батько Василя Костянтина Острозького – мецената української культури, засновника і мецената Острозької академії.

Завоювання та знищення Візантійської імперії турками - османами в 1453 році [13] докорінно змінило статус-кво не лише в усій Європі. На той час, невеличке удільне московське князівство, що знаходилося на невідомій нам володимиро-суздальщині, на середину 15 століття позиціонувало себе, як велике московське. Нащадки Івана Калити підім'яли під себе сусідні князівства, а згодом погрожували Новгородській республіці та ВКЛ. Причиною такого піднесення стали не лише колоборанство московських князів щодо Золотої орди, а й статус релігійного центру через піратське захоплення Київської митрополії.

Московський цезарепапізм, став ще гіршою копією візантійського. скориставшись падінням Візантійської імперії, посилити домагання автокефалії. В 1448 р. московським митрополитом без благословення константинопольського патріарха Григорія III Мамми поставлено Йону. Відтак протягом тривалого часу ніким не визнана московська митрополія перебувала в канонічній ізоляції, що зумовило навіть певні розходження в богослужбовій практиці з іншими православними церквами. Вже 1589 році московський цар Борис Годунов скористався візитом константинопольського патріарха Єремії II Траноса до москви, де фактично, кількарічним полоном змусив патріарха узаконити автокефалію московського патріарха. З того часу кожен московський цар називав себе захисником православ'я та використовував це для експансії територій сусідніх держав [14].

Агресивні дії московського князівства змусили верхівку ВКЛ шукати зближення з Польським королівством, в результаті на спільному засіданні сеймів обох держав в липні 1569 року було оголошено про створення Речі Посполитої. спроможність протистояти тискові Московії в Лівонській війні (1558—1583 рр.), а також прагнення шляхти обмежити магнатів, зрівняти права з польською шляхтою дали поштовх до підписання 1 липня Люблінської унії на сеймі що тривав з 10 січня по 12 серпня 1569 року. Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське утворило з Королівством Польським єдину федеративну державу — Річ Посполиту (Республіку). Держава керувалась обраним королем, що коронувався у Кракові як польський король і великий князь литовський. Сейми тепер могли скликатись лише спільні. Зовнішня політика концентрувалась в одних руках. У складі Речі Посполитої Велике князівство Литовське зберегло певну автономію: свої органи адміністративного управління, військо, фінанси, судочинство, що велося на основі Литовських Статутів, державну («руську») мову. Одночасно пришвидшилось спольщення та окатоличення еліти Великого князівства Литовського — переселення поляків, поширення польської мови та католицької релігії, домінування польської культури. Також за умовами унії ВКЛ втрачало майже всі українські землі — Київське, Волинське і Брацлавське воєводства на користь королівства Польського. У межах ВКЛ залишились тільки північно-західні руські землі — Берестейщина й Пінщина. У загарбанні українських земель польська владна верхівка разом із ополяченими руськими боярами використовувала антитезу московській ідеї збирання земель Рюриковичів [15].

Феодална верхівка ВКЛ зрадила широкі верстви українського населення з метою збереження статусу і статків в Речі Посполитій, але з'явилися нові можливості для об'єднання та збереження української ідентичності.

На руїнах Візантії, переможці імперії турки – османи створюють наприкінці XV століття створюють нову державу - Османську імперію. У 1475 році турки приєднали до імперії уламок Золотої Орди – Кримське ханство. Оскільки, турки і кримські татари були єдиновірцями – мусульманами. Речі Посполитій, як і усій Європі почав загрожувати ісламський чинник. Для захисту кордонів від іновірців необхідно було залучити місцеве населення. Таким чином, з'являється новий прошарок населення – козацтво. До сьогодні, історики так і не виробили спільної концепції щодо виникнення цього суспільного феномену, але перші письмові згадки припадають на кінець XV століття описують не факт створення, а визнають вже наявність. Вважається, що термін «козаки», щодо руського населення Великого князівства Литовського, вперше було вжито 1492 року в листуванні великого князя з кримським ханом, який нарікав на похід киян та черкасців під Тягиню. В польських письмових джерелах саме слово «козак» стосовно українських козаків з'явилося в 1516 рр. опісля спільного військового походу Дашкевича та Лянцкоронського супроти білгородської орди: вслід за нападом ногайців в 1515 р. на українські землі вони спустошують їх кочовища до самого Білгорода [16].

Тема українського козацтва і до сьогодні є малодослідженою та зберігає велику кількість «білих плям». Особливо це стосується іншого феномену – Запорізької Січі. На наше переконання – це середньовічна держава, що на відміну від усіх тогочасних країн – феодално - монархічних, Запорізька Січ сформувалася, як християнська демократія з чітко визначеною українською ідентичністю. Значну роль у становленні держави відіграла православна церква. Наприкінці XV ст. Київська митрополія втратила підтримку шляхти ВКЛ, котра воліла зберегти свій вплив і статус через окатоличення. Церква зосередилася на створенні національно – культурних та освітніх центрів – братств, що організовувалися навколо релігійних громад. Запорізька Січ стала найбільшим українським релігійним і культурним центром. В першій половині XVII ст. українське козацтво стає впливовою військово – політичною силою Речі Посполитої, що забезпечила не лише захист від ісламської загрози, а й взяла активну участь в черговій війні з Московським царством. Беззаперечний український політичний лідер Петро Сагайдачний у 1618 році очолив українських козаків у війні Речі Посполитої з московитами. В результаті успішних військових дій було спалено частину москви та відвойовано Смоленщину, Чернігівщину та Новгород-Сіверщину[17]. Майже на півстоліття московське царство втратило інтерес до загарбання Києва та поневолення українців. В середині XVII ст. українське козацтво на чолі з Богданом Хмельницьким військовим шляхом вже виборювало незалежну державу скориставшись політичною кризою в Речі Посполитій. Частина європейських держав вже визнавала українського гетьмана лідером східноєвропейської православної держави. У своїй боротьбі проти Речі Посполитої Хмельницький створив, одну за однією, три коаліції. Першою була українсько-кримсько-османська коаліція, утворена у 1647—1648 роках. Вона паралізувала небезпеку з боку коронно-московського союзу А. Киселя 1647 року й допомогла Україні здобути великі мілітарні успіхи, завершені Зборівською угодою 1649 року. Але, внаслідок дворазової зради кримського хана (Берестечко — 1651 р., Жванець — 1653 р.) й пасивності Османської імперії, Хмельницькому не вдалося повністю використати успіхи та здобути остаточну перемогу. Так, після взяття Високого Замку Хмельницький відправив своїх послів до Московії. Друга коаліція — українсько-московська, з царем Олексієм Михайловичем, укладена в Переяславі 1654 року (додатково затверджена березневими статтями 1654 року, які козацьке посольство уклало з московським царем у москві) скерована проти Речі Посполитої. Текст угоди так і не вдалося знайти, а представники московії спираються лише на чернетки. Ця угода не принесла Україні всіх тих воєнних і політичних успіхів, задля яких її було створено. Козацька старшина, духівництво та київський митрополит не підтримали угоди й відмовилися присягати цареві. 1656 року московський цар зрадив переяславські домовленості й без участі

українських представників підписав у м. Вільно договір між московією та Річчю Посполитою. Третя антипольська коаліція (1656—1657 рр.) — союз між Україною, Швецією, Семигородом та іншими державами (Бранденбург, Молдавія, Валахія), внаслідок якої було укладено Раднотський договір [18]. Смерть Б. Хмельницького в серпні 1657 року завадила реалізацію планів третьої коаліції. Московське царство скористалося ослабленням козацької держави після смерті її очільника і уже на пряму проводило свою агресивну антиукраїнську політику. Наступник Б. Хмельницького, гетьман Іван Виговський, чітко розумів, що московити перед нічим не зупиняться в своєму прагненні захопити і поневолити українців. Тому, уклав з Річчю Посполитою відому Гадяцьку угоду 1658 року. На її підставі Україна (під назвою Велике князівство Руське) мала входити до Речі Посполитої як рівноправний член конфедерації з королівством Польським та ВКЛ. У відповідь на такі дії гетьмана, московський цар, знайшов зрадників серед козацької старшини, та підготувався до повномасштабного вторгнення. Якщо, збройний виступ московитів вдалося нейтралізувати, під Конотопом в липні 1659 року, було знищено стотисячне військо, то на придушення збройного повстання промосковських зрадників – козацьких полковників І. Сірка, І. Богуна, Я. Сомка та інших потуг Виговського не вистачило. Не бажаючи розпалювати громадянську війну, будучи демократично обраним, гетьман, склав свої повноваження. На його місце обрали Юрія Хмельницького, котрий під тиском Москви підписав Переяславський договір 17 жовтня 1659, що перетворював Україну в автономну одиницю у складі московського царства, причому ця автономія постійно скорочувалася [19]. Період української історії, після зречення Виговського став найтрагічнішим, його пізніше назвали - Руїною. Першою жертвою московської агресії в другій половині XVII століття стала Київська митрополія. В 1685 -1685 рр. московський патріархат порушив церковні. канони (зокрема 8-е правило III Вселенського собору й 2-е правило II Вселенського собору) та включив Київську митрополію до свого складу, гарантуючи їй, щоправда, широку автономію. Однак уже через кілька років гарантії грубо порушено, а у другій половині XVII ст. Київську митрополію внаслідок імперської русифікаційної політики перетворено на звичайну єпархію різко зменшено її територію ліквідовано права й привілеї тощо [20].

На початку XVIII ст. гетьман Іван Мазепа за підтримки шведського короля Карла XII здійснив спробу звільнитися від московської залежності. В серпні 1709 року головні сили шведсько – українського війська під м. Полтавою зазнали поразки від московитів [21].

Захоплення Київської митрополії, нейтралізація та знищення українського православ'я впродовж XVIII ст. довершився тотальною русифікацією, остаточною ліквідацією залишків козацької демократії і закріпаченням українського селянства. Так, в 1764 р. ліквідовано інститут гетьманства, в 1774 р. знищено Річ Посполиту, а 1775 р. – Запорізьку Січ.

Щодо московського патріархату, то цей інструмент російського імперіалізму, остаточно дискредитував свій церковний статус в 1700 р., коли внаслідок церковної реформи московського царя Петра I було скасовано вибори патріарха, а управління церковними справами взяла на себе держава. Цезарепапизм російської імперії перевершив візантійський, функції патріарха перебрав на себе імператор. Майже століття на чолі цієї церкви знаходились жінки, що є нонсенсом для православ'я. Найвідоміша з них - Софія-Августа-Фредеріка Ангальт-Цербст-Дорнбурзька [22], більш відома як Катерина II. Нащадки цієї особи і далі використовували церкву в якості частини державного апарату і поступово віддалялися не лише від цінностей православної віри, але від власного народу. Як наслідок два імператори (Павло I і Олександр II) були вбитими своїми підлеглими громадянами, Микола I - за однією з версій покінчив життя самогубством, а останній самодержець Микола II (Гольштейн-Готторп-Романов) [23] був знищений разом з сім'єю у 1918 році. Більшовицький переворот 1917 року кардинально змінив ситуацію в суспільстві й Церкві. Керівництво більшовицької партії запровадило антирелігійну пропаганду та антирелігійний терор, прагнуло цілковито ліквідувати Церкву, запровадити атеїзм як основну систему поглядів на Бога, віру та релігію. Одним з

дієвих способів атеїстичного виховання влада вважала фізичного усунення духовенства: за перші 3 роки було вбито більшість з майже 200 тис. священнослужителів російської церкви, конфісковано майно Церкви, особливо внаслідок кампанії з вилучення церковних цінностей 1921 році [24]

В 1943 р. під час радянсько – німецької війни радянський диктатор Й. Сталін відроджує московський патріархат та підпорядковує його органам державної безпеки. В такому статусі російська православна церква функціонує до розпаду СРСР на початку 1990 -их років.

Отже, церковний аспект, є ключовим подразником для російського імперіалізму в його прагненні в знищення українського народу, його державності та національної самоідентичності. Так звана російська православна церква, вже майже тисячу років виступає дієвим механізмом впровадження агресивної людиноненависницької теорії та практики російського державного терору, що століттями впроваджується для підкорення сусідніх народів. Відродження в січні 2019 р. Київської митрополії в складі Вселенської церкви, стало «останньою краплею» перед повномасштабним вторгненням військ російської федерації в лютому 2022 р. Бо як показує історичний досвід, функціонування української помісної православної церкви за будь – яких суспільно – політичних обставин, утверджує українську самоідентичність, зміцнює демократичні традиції та консолідує суспільство.

Джерела та література

1. Ткаченко В. Цезаропапізм (цезарепапізм). Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. с.767 ISBN 978-966-611-818-2.
2. Котляр М. Юрій Долгорукий. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2013. Т. 10 : Т. Я. С. 706. 784 с. : іл. ISBN 978-966-00-1359-9.
3. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. Т. 1. До середини XVII століття. К., 1993. С.155.
4. Котляр М. Ф. Мстислав Великий, Мстислав (Гаральд)-Феодор Володимирович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2010. Т.7: Мл - О. С. 97. 728 с. : іл. ISBN 978-966-0-1061-1.
5. Мицик Ю.А. Московський патріархат. URL <https://esu.com.ua/article-68689>;
6. Данило Галицький // Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 5. Біографічна частина: А-М / Відп. ред. М. М. Варварцев. К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. С. 125-127.
7. Бабій М.. Теократія // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С.704. ISBN 978-966-611-818-2
8. Мицик Ю.А. Московський патріархат. URL <https://esu.com.ua/article-68689>.
9. Русина О. В. Велике князівство Литовське // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2003. Т. 1: А-В. С. 460. 688 с. : іл. ISBN 966-00-0734-5.
10. Бондарук І., Усенко І. Велике князівство Литовське // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1: А-Г. 672 с. ISBN 966-7492-00-Х.
11. Мицик Ю.А. Московський патріархат. URL <https://esu.com.ua/article-68689>;
12. Русина О. В. Велике князівство Литовське // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2003. Т. 1 : А-В. С. 460. 688 с. : іл. ISBN 966-00-0734-5.

13. М. Ф. Котляр. Візантія // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2003. Т. 1 : А - В. С. 534. 688 с. : іл. ISBN 966-00-0734-5.
14. Мицик Ю.А.. Московський патріархат. URL <https://esu.com.ua/article-68689>;
15. Вінниченко О. О. Річ Посполита // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2012. Т. 9 : Прил С. 944 с. : іл. ISBN 978-966-00-1290-5.
16. О. Щербак. Запорозька Січ // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е - Й. С. 270. 672 с. : іл. ISBN 966-00-0610-1.
17. Сас П.М. Конашевич-Сагайдачний Петро Кононович // Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2008. Т. 5: Кон - Кю. С. 568.
18. Кривонос. Хмельницький Богдан // Політична енциклопедія. Редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К. : Парламентське видавництво, 2011. С. 759-760.
19. Степанков В. С. Виговський Іван Остапович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2003. Т. 1 : А - В. С. 502-503. 688 с. : іл. ISBN 966-00-0734-5.
20. Мицик Ю.А.. Московський патріархат. URL <https://esu.com.ua/article-68689>;
21. Станіславський В. Мазепа Іван Степанович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2009. Т. 6 : Ла - Мі. С. 421–425. 784 с. : іл. ISBN 978-966-00-1028-1.
22. Електронний ресурс. Вікіпедія URL, <https://uk.wikipedia.org/wiki/>;
23. Електронний ресурс. Вікіпедія URL, <https://uk.wikipedia.org/wiki/>;
24. Мицик Ю.А.. Московський патріархат. URL: <https://esu.com.ua/article-68689>.

УДК 327.5

Данилевич О.; Васильців А.; Назаревич Л., канд. філол. наук, доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ГРУЗІЯ ТА УКРАЇНА – ПЛЕЧЕ ДО ПЛЕЧА, АБО ДРУЖБА ПО КРОВІ

Анотація. *Статтю присвячено відносинам Грузії та України. Автори висвітлили специфіку російсько-грузинських воєн 1993 і 2008 рр., а також зосередилися на наслідках російсько-української війни. Йдеться про спільні риси розвитку подій та ролей, які різні історичні події відіграли у формуванні націй. Висвітлено періоди радянської окупації, розвиток грузинського та українського дисидентських рухів, проведено паралелі між Революцією троянд у Грузії та Помаранчевою революцією в Україні. Акцентовано на підтримці країн на державному та людському рівнях, прагненні до демократії та суб'єктності обох країн, на важливості відстоювання свободи й незалежності.*

Ключові слова: *російсько-грузинські війни, російсько-українська війна, братерство, суб'єктність, демократія.*

Danylevych O.; Vasiltsiv A.; Nazarewycz L., Ph.D., Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

GEORGIA AND UKRAINE – SHOULDER TO SHOULDER, OR FRIENDSHIP BY BLOOD

Abstract. *The article is devoted to the relations between Georgia and Ukraine. The authors highlighted the specifics of the Russian-Georgian wars of 1993 and 2008, and focused on the consequences of the Russian-Ukrainian war. The article discusses the common features of the development of events and the roles that various historical events played in the formation of nations. The periods of Soviet occupation, the development of the Georgian and Ukrainian dissident movements, and the parallels between the Rose Revolution in Georgia and the Orange Revolution in*